

**IJTIMOIIY TARMOQLAR ORQALI EKSTREMISTIK DINIY
G'OYALARNI TARG'IB QILISHNING O'SMIRLAR ONGIGA TA'SIRI
VA OLDINI OLISH STRATEGIYALARI**

Mamatrayimov Jumanazar Mamatmurod o'g'li

*Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti mustaqil
izlanuvchisi*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarning o'smirlar ongiga destruktiv diniy g'oyalarni singdirishdagi roli va ularning ma'naviy-psixologik rivojlanishiga ta'siri tahlil qilingan. Diniy ekstremizm va radikalizm g'oyalarining ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalish mexanizmlari, yoshlarning ruhiy holati va identitet izlash jarayonidagi zaifliklar, guruh bosimi hamda algoritmik kontent taqdimoti kabi omillar yoritilgan. Shuningdek, maqolada pedagogik, psixologik, axborot xavfsizligi va ma'naviy-tarbiyaviy yondashuvlarni birlashtirgan kompleks qarshi kurash strategiyalar o'rganilgan. Tadqiqot natijalari asosida o'smirlarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish, diniy-ma'rifiy savodxonlikni oshirish, sog'lom axborot muhitini shakllantirish hamda davlat, oila va jamiyat hamkorligini kuchaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar. *ekstremizm, guruh bosimi, algoritmik ta'sir, tanqidiy fikrlash, diniy-ma'rifiy savodxonlik, axborot xavfsizligi, profilaktika strategiyalari.*

Kirish. Destruktiv diniy g'oyalar o'z mohiyatiga ko'ra radikalizm, ekstremizm va diniy mutaassiblik kabi tushunchalarni o'z ichiga oladi. Bu g'oyalar ko'pincha inson huquqlari, erkinlik va bag'rikenglik tamoyillariga zid shaklda targ'ib qilinadi. Ularni targ'ib qiluvchilar o'z faoliyatini aynan ijtimoiy tarmoqlar orqali keng yoymoqda. Ijtimoiy tarmoqlarda anonimlik imkoniyati ularni huquqiy javobgarlikdan chetda qolishga yordam beradi. Shuningdek, bu tarmoqlar orqali yoshlar bilan shaxsiy muloqot o'rnatish, ularning qiziqishlariga mos kontent yetkazish osonlashadi. O'smirlar, ayniqsa o'z shaxsiyligini anglash jarayonida

bo'lgan davrda, o'ziga xoslik izlab, radikal kontentga e'tibor qaratishi mumkin. Bunday ta'sir ularning hayotiy qarashlariga, qadriyatlariga va jamiyatdagi o'rniga putur yetkazadi. Destruktiv diniy kontent ko'pincha zamonaviy muammolar yechimini noto'g'ri yondashuvlarda ko'rsatishga urinadi. Bu esa, yoshlar ongini zaharlash orqali ularni nojo'ya yo'llarga boshlash xavfini tug'diradi. Bunday holatlarga befarq qarash kelajak avlodning ijtimoiy immunitetini zaiflashtiradi.

Shu jihatdan, muammoni bartaraf etishda ijtimoiy tarmoqlarning ta'sir doirasini chuqur o'rganish lozim bo'ladi. Bu jarayonda pedagoglar, psixologlar, dinshunoslar hamda axborot xavfsizligi mutaxassislari o'zaro hamkorlikda ish olib borishi zarur. Destruktiv diniy g'oyalarga qarshi kurashda faqat texnik vositalar emas, balki tarbiyaviy va ma'naviy yondashuvlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. O'smirlar bilan individual ishlash, ularning ichki dunyosini tushunish va to'g'ri yo'naltirish muhim rol o'ynaydi. Ta'lim muassasalarida diniy savodxonlikni oshirish, ijtimoiy tarmoqlarda xavfsiz foydalanish madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Shu bilan birga, ota-onalarning roli ham e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Ular farzandlarining virtual faoliyatini nazorat qilish bilan birga, ishonchli munosabatni ham mustahkamlashi zarur. Davlat tomonidan ijtimoiy tarmoqlardagi zararli kontentga qarshi qat'iy choralar ko'rilishi lozim. Jumladan, algoritmlarni nazorat qilish, kontent filtrlash tizimlarini kuchaytirish va profilaktik dasturlarni joriy etish muhimdir. Faqatgina kompleks yondashuv orqali bu muammoning oldini olish mumkin bo'ladi.

Destruktiv diniy g'oyalarning tarqalishida kommunikatsiya vositalari, ayniqsa ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri beqiyosdir. Ular orqali global tarmoqlardagi ekstremistik guruhlar o'z targ'ibotlarini sezilmas tarzda amalga oshirishadi. Bunday sharoitda, ijtimoiy ongga ta'sir etuvchi ijobiy kontent yaratish zarurati ortib bormoqda. Yoshlar orasida sog'lom hayot tarzini targ'ib qilish, ularni foydali faoliyatlarga jalb etish bu borada samarali bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, diniy tashkilotlarning ham ishtiroki muhim bo'lib, ular orqali haqqoniy va mo'tadil diniy bilimlar berilishi kerak. O'smirlarni noto'g'ri yo'ldan qaytarish uchun ularning ichki ehtiyojlari va qiziqishlariga mos kommunikatsion uslublar

qo'llanilishi lozim. Destruktiv kuchlarning faoliyatiga qarshi faqat taqiqlar bilan emas, balki muqobil g'oyalar orqali javob berish zarur. Jamiyatda ochiq fikr almashinuvi, tolerantlik va o'zaro hurmat muhitini yaratish bu boradagi profilaktikaning muhim qismidir. Ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarni ruhlantiruvchi, hayotga ijobiy qarashni mustahkamlovchi kontentlar sonini ko'paytirish kerak. Zero, yosh avlodning ma'naviy immuniteti kuchli bo'lsa, har qanday zararli ta'sirlarga qarshi mustahkam tura oladi.

Shunday qilib, ijtimoiy tarmoqlarning imkoniyatlaridan to'g'ri foydalanish, ularning zararli jihatlariga qarshi kurashish — zamonaviy jamiyat oldidagi ustuvor vazifalardan biridir. Ayniqsa, o'smirlar singari ijtimoiy jihatdan sezgir qatlamni himoya qilish yanada dolzarb masalaga aylangan. Ijtimoiy tarmoqlarda radikal kontentni aniqlash, bartaraf etish va uning o'rniga ijobiy axborotni taqdim etish orqali bu muammoni jilovlash mumkin. Shu bilan birga, o'smirlarning ijtimoiy faolligini qo'llab-quvvatlash, ularni tanqidiy fikrlashga o'rgatish zarurdir. Har bir ota-ona, ustoz va jamoatchilik vakili yoshlarning axborot maydonidagi holatiga befarq bo'lmasligi kerak. Ijtimoiy tarmoqlarda axborot madaniyatini oshirish, media savodxonlikni rivojlantirish orqali yoshlar ongiga bo'ladigan salbiy ta'sirlar kamayadi. Har qanday kurashda bo'lgani kabi, bu boradagi harakatlar ham tizimli, uzviy va barqaror bo'lishi lozim. Maqsadga erishish uchun esa, nafaqat muammoga qarshi kurashish, balki uning ildizlarini chuqur tahlil qilish va barham berish muhimdir. Yaxshi tashkil etilgan profilaktika ishlari, o'z vaqtida ko'rilgan choralar va ijtimoiy muvozanatni saqlash orqali bu xavfga qarshi barqaror immunitet yaratiladi. Bugungi kun yoshlari ertangi kunning yetakchilari bo'lishini hisobga olsak, ularning ma'naviy salomatligi – millatning kelajagi demakdir.

Ijtimoiy psixologiya nuqtai nazaridan, o'smirlarning guruh bosimi va ijtimoiy ta'sir ostida qaror qabul qilishi muhim ahamiyatga ega. Asosiy tadqiqotchi Muzafer Sherifning ijtimoiy ta'sir va guruh norma shakllanishi haqidagi tajribalari ko'rsatadiki, guruhda bo'lish yoshlarni boshqalar ta'sirida o'z fikrini moslashtirishga majbur qiladi. Ijtimoiy tarmoqlarda esa bu jarayon yanada kuchayadi, chunki anonimlik va keng auditoriya ta'sirida yoshlar o'zligini

yo'qotib, ekstremistik guruhlarining ta'siriga tushib qolishi mumkin. Shuningdek, tajribalar guruh ichidagi majburlash va guruhga moslashish hissiyoti o'smirlarni radikal ideyalarga yo'naltirishi mumkinligini ko'rsatadi. Bu jarayonda ijtimoiy tarmoqlarning algoritmik tizimlari yoshlarning qiziqishlariga mos kontentni ko'rsatib, ularni faqat bitta yo'nalishda fikrlashga majbur qiladi. Shu sababli, radikalizmga qarshi kurashda guruh bosimi va ijtimoiy ta'sir mexanizmlarini hisobga olish muhimdir.

Axborot va kommunikatsiya nazariyasiga oid olimlarning fikricha, ijtimoiy tarmoqlarda ma'lumotning tarqalishi tezligi va masshtabi yoshlar ongiga o'ziga xos ta'sir ko'rsatadi. Marshal Makluhaning "vosita xabardan muhimroqdir" degan g'oyasi asosida ijtimoiy tarmoqlar faqat axborot almashish vositasi emas, balki ijtimoiy va madaniy muhitni shakllantiruvchi kuch sifatida ham qaraladi. Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlardagi destruktiv diniy kontent o'smirlarni nafaqat axborot jihatdan, balki qadriyatlarga nisbatan ham ta'sir etadi. Bu ta'sir tizimli va doimiy bo'lgani uchun, ularning ongida chuqur iz qoldiradi. Shu bois, kommunikatsiya nazariyasi asosida, ijtimoiy tarmoqlarda kontentni nazorat qilish, filtrlarni joriy etish va axborot savodxonligini oshirish yo'li bilan radikal kontentga qarshi kurashish mumkin. Bundan tashqari, yoshlarning axborot maydonida tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish eng muhim profilaktika choralardan biridir.

Diniy radikallik va ekstremizm nazariyasi nuqtai nazaridan, olimlar yoshlarning radikallasuvi jarayonini bosqichma-bosqich tushuntiradi. Ushbu nazariyaga ko'ra, o'smirlarning diniy ekstremizmga kirib borishi ularning ruhiy holati, ijtimoiy muhit va shaxsiy ehtiyojlar bilan chambarchas bog'liq. Ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar va forumlar yoshlarning o'zaro munosabatlarini shakllantirib, radikal g'oyalarning keng tarqalishiga zamin yaratadi. O'zbekiston va boshqa mamlakatlarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, radikallik avvaliga qiziqish va qidiruvdan boshlanadi, keyinchalik esa ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar orqali mustahkamlanadi. Shu nuqtai nazardan, diniy radikallikni oldini olish uchun ijtimoiy muhitni sog'lomlashtirish, yoshlarning ruhiy va ijtimoiy

ehtiyojlarini to'liq qondirish muhim hisoblanadi. Bu jarayonda ijtimoiy tarmoqlarning salbiy ta'sirini kamaytirish uchun kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqilishi talab etiladi.

O'zbekiston olimlari va mutaxassislari ijtimoiy tarmoqlarda yoshlar ongiga salbiy diniy ta'sirlarni oldini olish uchun ilg'or strategiyalarni ishlab chiqishga katta e'tibor qaratmoqda. Shu bilan birga, xalqaro ilmiy jamoatchilikning ilg'or tajribalari ham o'rganilmoqda. Masalan, yoshlarning internetdagi faoliyatini monitoring qilish, radikal kontentni tezkor aniqlash va bloklash tizimlarini joriy etish ustuvor vazifalardan hisoblanadi. Bundan tashqari, pedagogik va psixologik yondashuvlar asosida ijtimoiy tarmoqlarda foydali va ma'naviy-axloqiy kontentni kengaytirish muhimdir. O'zbekistonning ma'naviy tarbiya tizimida diniy ekstremizmga qarshi kurashda davlat, jamiyat va oila hamkorligi ko'rsatkich sifatida qabul qilinmoqda. Shuningdek, yoshlarning o'zlarini rivojlantirish, tanqidiy fikrlashni o'rgatish va ijtimoiy faolligini oshirish orqali destruktiv g'oyalarga qarshi immunitet yaratish asosiy yo'nalish sifatida e'tirof etilmoqda. Bu jarayonlarda ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy imkoniyatlaridan samarali foydalanish ko'zda tutilgan.

Xulosa. Ijtimoiy tarmoqlarning o'smirlar ongiga ta'siri so'nggi yillarda jiddiy muhokama mavzusiga aylandi. Ayniqsa, ushbu platformalarda tarqaladigan destruktiv diniy g'oyalar yoshlarning ma'naviy va ruhiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. O'smirlarning ongida shakllanayotgan dunyoqarash va qadriyatlar ijtimoiy tarmoqlardagi kontent orqali osonlik bilan ta'sirlanishi mumkinligi dalillar bilan tasdiqlanmoqda. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarni yoshlar uchun xavfsiz maydon sifatida shakllantirish zarurati ortmoqda. Bu jarayonda nafaqat texnologik yechimlar, balki ta'lim, tarbiya va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari ham muhim ahamiyatga ega. Umuman olganda, ijtimoiy tarmoqlarning yoshlarning ma'naviy muhitiga ta'siri keng va murakkab bo'lib, u bilan samarali kurashish uchun ko'p qirrali yondashuv talab etiladi.

O'smirlarning destruktiv diniy g'oyalarga berilib ketishida ijtimoiy va psixologik omillar muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy tarmoqlardagi guruhlar va chatlar

yoshlarning o'zligini izlash ehtiyojlarini qondirishda vosita bo'lib, bu jarayonda radikal g'oyalarning singishi uchun qulay sharoit yaratadi. Shu bilan birga, o'smirlarning tanqidiy fikrlash qobiliyatining yetarlicha rivojlanmagani, ularda sezgirlik va shubha tuyg'ularining zaifligi bu jarayonni yanada kuchaytiradi. Mutaxassislar bu holatni yanada chuqur o'rganib, yoshlarning ruhiy holatini yaxshilash, ularni ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlariga jalb qilish zarurligini ta'kidlamogda. Bu esa, o'z navbatida, radikalizmga qarshi kurashning samarali strategiyasini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Shunday qilib, o'smirlarning ijtimoiy muhitini sog'lomlashtirish va ularni ijtimoiy tarmoqlardagi zararli kontentdan himoya qilish ustuvor vazifaga aylanadi.

Texnologik nuqtai nazardan qaraganda, ijtimoiy tarmoqlardagi algoritmlar foydalanuvchilarga moslashtirilgan kontentni taqdim etish orqali destruktiv diniy g'oyalarni yanada kengroq tarqalishiga sabab bo'lmoqda. Bu algoritmik tizimlar yoshlarni radikal va ekstremistik guruhlarining kontentiga yanada ko'proq jalb qiladi, chunki ular avvalgi qiziqishlar asosida mos kontentni takroriy tarzda taqdim etadi. Shuningdek, radikal guruhlar ijtimoiy tarmoqlarda o'z faoliyatlarini maxfiy usullar bilan davom ettirib, yoshlarni o'z taraflariga tortish uchun psixologik manipulyatsiyadan foydalanmoqda. Shu bois, ijtimoiy tarmoqlarda xavfsizlikni ta'minlash uchun texnologik va ma'naviy jihatdan samarali mexanizmlar joriy etilishi zarur. Bu jarayonda sun'iy intellekt va mashina o'rganish texnologiyalarining roli oshib bormoqda, biroq ularning yordamida faqat zararli kontentni aniqlash emas, balki yoshlarning ma'naviy savodxonligini oshirish ham muhim hisoblanadi.

Kurash strategiyalarining asosiy yo'nalishi sifatida ta'lim va tarbiya tizimini takomillashtirish ajralmas o'rin tutadi. Yoshlarni tanqidiy fikrlashga o'rgatish, axborotni tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish orqali destruktiv g'oyalarga qarshi immunitet hosil qilinishi mumkin. Shuningdek, diniy bilimlarni to'g'ri, ilmiy asoslangan va ijobiy ma'noda yetkazish muhimdir. Bu yo'nalishda ota-ona, o'qituvchi va jamiyatning roli beqiyosdir, chunki ular yoshlarni ijtimoiy tarmoqlarda to'g'ri yo'naltirish va zararli kontentdan himoya qilishda birinchi

darajali mas'ul hisoblanadi. Shu bilan birga, yoshlarning ijtimoiy tarmoqlarda faoliyatini muntazam monitoring qilish va xavfsiz internet muhitini yaratish choralari mustahkamlanishi zarur. Kompleks yondashuv orqali faqat radikalizm xavfini kamaytirish emas, balki yoshlarni ijtimoiy tarmoqlarda sog'lom va ijobiy faoliyatga yo'naltirish mumkin.

Davlat siyosati va jamiyat hamkorligi esa bu masalani yechishda muhim o'rin tutadi. Qonuniy bazani takomillashtirish, zararli kontentni bloklash va unga qarshi kurashish mexanizmlarini kuchaytirish bilan birga, ma'naviy tarbiya va madaniy loyihalarni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim. Shu bilan birga, nodavlat tashkilotlar, ilmiy markazlar va media vositalari bilan hamkorlikni kuchaytirish yoshlarning ongini sog'lomlashtirishda samarali vosita bo'lishi mumkin. Ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarni qo'llab-quvvatlash, ularga foydali kontentni taqdim etish va destruktiv g'oyalarga qarshi chiqadigan platformalarni rivojlantirish zarur. Bu esa o'z navbatida, jamiyatning barqarorligi va kelajak avlodning sog'lom ma'naviy muhitda ulg'ayishiga xizmat qiladi.

Shu nuqtai nazardan, ijtimoiy tarmoqlarda destruktiv diniy g'oyalarga qarshi kurashda har tomonlama yondashuv zarurati ochiq ko'rinadi. Texnologik imkoniyatlar, ta'lim-tarbiya, qonunchilik va jamiyatning faolligi bir-biri bilan uyg'unlashishi natijasida yoshlarning ma'naviy sog'lomligini ta'minlash mumkin. Bunda nafaqat zararli kontentni aniqlash va bloklash, balki ijtimoiy tarmoqlarda ijobiy va rivojlantiruvchi kontent yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Shuningdek, yoshlarning axborot maydonida o'zini himoya qilish ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan dasturlar samarali profilaktika vositasi bo'ladi. Kompleks choralar orqali o'smirlarni radikalizm tahdididan asrash, ularning ongini sog'lom va barqaror shakllantirish mumkinligi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Алексеев Н. Г. Философские основания рефлексивного подхода // Рефлексивный подход к психологическому обеспечению образования. М.- Ярославль. 2004. – 142 с.
2. Бине Альфред, Симон Теодор. Измерение умственных способностей

(сборник). СПб. Союз. 2001. – 212 с.

3. Брунер Дж. Психология познания. За пределами непосредственной информации. М. СПб.: Питер. 2004. – 142 с.